

Черненко Олександр Володимирович¹

Oleksandr Chernenko

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ У СТУДЕНТІВ-МЕНЕДЖЕРІВ ДО УМОВ РОБОТИ В ТОРГОВИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMATION OF PROFESSIONAL
ADAPTATION IN STUDENT-MANAGERS TO WORKING CONDITIONS IN TRADING
ORGANIZATIONS

АНОТАЦІЯ:

Статтю присвячено проблемі формування професійної адаптації майбутніх менеджерів торгових організацій у процес підготовки у вищому навчальному закладі. У результаті проведеного дослідження здійснено концептуальне обґрунтування формування адаптації майбутніх менеджерів до професійної діяльності в торгових організаціях, розроблено та впроваджено в навчальний процес інтерактивні методи і засоби навчання адаптації до професійної діяльності, визначено педагогічні умови її функціонування. Сформульовано дефініції понять: “професійна адаптація менеджера торгової організації” з позиції психології, соціології та педагогіки вищої школи. Професійна адаптація молодого менеджера торгової організації є системою управлінських, організаційних і педагогічних заходів, що забезпечує швидке та ефективне оволодіння майбутнім менеджером усіма аспектами трудової діяльності й досягнення професіоналізму в організації роботи торгового підприємства. Професійна адаптація майбутніх менеджерів торгових організацій полягає в активному освоєнні специфіки своєї професії, її тонкощів, набуття необхідних знань, вмінь і навичок у сфері торгівлі. Проаналізовано сутність, особливості та складові професійної адаптації менеджерів. Було проаналізовано поняття «стрес». Детальну увагу зосереджено на психологічній складовій адаптації. Було вивчено психофізіологічні особливості адаптації менеджерів до умов роботи. Було доведено, що оптимальний перебіг професійної адаптації залежить від фізичних можливостей працівника, його стійкості до стресу, стану здоров'я, режиму праці та відпочинку, а також від якості фахової підготовки у навчальному закладі. Наведено рекомендації, які дають змогу поліпшити психологічну адаптацію майбутніх менеджерів на новому місці роботи.

ABSTRACT:

The article is devoted to the problem of professional adaptation developing of future managers of commercial organizations during their studying at a higher educational establishment. The

¹ кандидат педагогічних наук, викладач-методист, доцент кафедри права та соціально-економічних відносин

Кіровоградський інститут розвитку людини, УКРАЇНА

Ph.D. (Pedagogy), Educator-Methodist, Associate Professor of the Department of Law and Socio-Economic Relations
Kirovograd Institute for Human Development, UKRAINE

conducted research gave a rise to the conceptual grounding of the way a forming process of professional adaptation of future managers of commercial organizations is organized. Based on the research, the interactive teaching methods and tools of professional adaptation was worked out and integrated into the studying process; educational conditions of its functioning were identified. Definition of the concept "professional adaptation of a manager of a commercial organization" was formulated, taking into account its interpretations in psychology, sociology and pedagogics of high school. Professional adaptation of a young manager of a trading organization is a system of managerial, organizational and pedagogical measures that provides a quick and effective mastery of the future manager with all aspects of work activity and achievement of professionalism in the organization of work of a trading enterprise. Professional adaptation of future managers of trade organizations is to actively develop the specifics of their profession, its intricacies, acquiring the necessary knowledge, skills and craft in the field of trade. The nature, characteristics and components of professional adaptation of managers were analyzed. The concept of "stress" has been analyzed. Detailed attention is paid to the psychological component of adaptation. Psychophysiological features of managers' adaptation to working conditions were studied. It has been proven that the optimal course of professional adaptation depends on the physical capacity of the employee, his (her) resilience to stress, health status, work and rest regime, as well as the quality of professional training in the school. The recommendations that allow you to improve the psychological adaptation of future managers to a new job are given.

ВСТУП.

В останні роки в Україні активно розвивається підприємницька діяльність у торговельній сфері, у наслідок чого серед роботодавців виникає потреба у кваліфікованих управлінських кадрах для торгової галузі, які повинні вміти самостійно приймати рішення в умовах ризику, мати високий рівень професійної мобільності та стресостійкості. З огляду на це, в умовах галузевих реформ в Україні, динамічних змін на ринку праці набуває значення адаптація до професійної діяльності майбутніх менеджерів торгових організацій.

Водночас підготовка кадрів для торгової галузі у вищих навчальних закладах України ще не повною мірою здатна вирішити проблему професійної адаптації, що зумовлено високими вимогами роботодавців до фахових якостей, знань, умінь і навичок молодих менеджерів торгових організацій. Найбільш гостро проблема професійної адаптації виявляється в недостатній практичній підготовці випускників вищих навчальних закладів, невмінні застосовувати отримані знання на практиці при вирішенні професійних завдань, слабкій стресостійкості, нездатності ділового спілкування із людьми та вирішувати конфліктні ситуації. Тому вдосконалення фахової підготовки майбутніх менеджерів, спрямованої на

формування в них здатності адаптуватися до роботи в торгівлі, є важливою науково-теоретичною проблемою, яка вимагає вирішення з позиції теорії та методики професійної освіти.

Зауважимо, що деякі вчені вже торкалися даної проблеми з позиції як теорії так і практики педагогіки, психології та соціології. *Розглянемо останні наукові праці та публікації вчених, які стосуються проблеми професійної адаптації студентів-менеджерів.*

Професійну адаптацію студентів під час навчання у вищих закладах освіти вивчали: О.Г. Мороз [11], П.І. Підкасистий [10], І.П. Підласий [13], В.Д. Симоненко [7], В.О. Сластьонін [17], Д.В. Чернілевський [24]. В.І. Бобрицька [28] вивчає вікові та психофізіологічні аспекти адаптації.

Трудову адаптацію молодих фахівців розкрито в працях Є.П. Ільїна [3], О.В. Крушельницької [5], Л.А. Панченко [9] та інших.

Особливості професійного навчання менеджерів досліджували О.В. Аксьонова [1], Г.О. Ковальчук [22], Е.П. Шейко [26] та інші.

Специфіку роботи менеджерів у сфері торгівлі – І.В. Роздольська [15], М.В. Сорокіна [18], Г. Стюарт [21] та інші.

Адаптацію працівників торгівлі вивчали такі вчені і практики бізнесу, як: Д.І. Глік [2], О. Півень [12], Ю.С. Рулева [16], В.І. Ярних [27] та інші.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, психофізіологічні особливості професійної адаптації студентів-менеджерів в умовах стресового стану залишаються мало вивченими. Адаптація до роботи в торгівлі вимагає від молодого фахівця не тільки знань, вмінь і навичок, але й здатності протистояти стресам і конфліктам в організації. Саме тому, у молодих менеджерів необхідно сформувати психологічні установки протидіє стресовим станам та сформувати вміння розв'язувати конфлікти.

Враховуючи викладене вище, можна стверджувати, що дана проблема є актуальною та потребує подальшого вирішення.

Метою дослідження є розглянути проблему трудової адаптації з точки зору педагогіки та психофізіології, а також запропонувати педагогічні методи і засоби які б сприяли формуванню здатності до успішної професійної адаптації у майбутніх менеджерів торгових організацій.

Для досягнення мети використано такі *методи наукових досліджень*:

— теоретичні: аналіз педагогічної та психологічної літератури – для визначення поняттєво-категорійного апарату та стану теоретичної й

- практичної розробленості проблеми професійної адаптації майбутніх менеджерів торгових організацій;
- емпіричні: спостереження, опитування, анкетування, тестування – для діагностики рівня професійної адаптації менеджерів, зокрема під час навчання та проходження студентами виробничої практики.

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.

Складність адаптації до професійної діяльності молодих менеджерів торгових організацій полягає в тому, що: по-перше, їхні знання, вміння і навички відірвані від практики; по-друге, робота у сфері торгівлі вимагає високих фахових якостей, вміння швидко реагувати на зміни в економіці та на ринку; по-третє, менеджер повинен навчитися управляти торговим персоналом, що й без того ускладнює процес адаптації.

Професійна адаптація майбутніх менеджерів торгових організацій полягає в активному освоєнні специфіки своєї професії, її тонкощів, набуття необхідних знань, вмінь і навичок у сфері торгівлі.

Наведемо авторське визначення даного поняття.

Професійна адаптація молодого менеджера торгової організації є системою управлінських, організаційних і педагогічних заходів, що забезпечує швидке та ефективне оволодіння майбутнім менеджером усіма аспектами трудової діяльності й досягнення професіоналізму в організації роботи торгового підприємства.

Науковці виділяють комплекс соціально-психологічних проблем, що зумовлюють труднощі професійної адаптації майбутніх менеджерів, зокрема пов'язаних із прийняттям нової соціальної ролі, змінами поведінки і ціннісних пріоритетів, мотивів діяльності. Зазвичай це пов'язано з переходом від початкової діяльності у ВНЗ (усвідомлення себе студентом) до роботи за фахом в торговій організації (усвідомлення себе менеджером). Різка зміна виду діяльності змушує молодих менеджерів переоцінити свої навички і вміння, таланти, життєві стереотипи, що потребує значних фізичних та вольових зусиль. Зміни соціального оточення зумовлюють появу стресу, меланхолії, морального дискомфорту, депресії, відчуття самотності. Ці фактори негативно впливають на фізичне і психічне здоров'я. У разі успішного проходження менеджером адаптації, відбувається професійне

становлення та утверджуються нові ціннісні пріоритети, зростає мотивація до професійної діяльності.

Адаптація в трудовій діяльності поділяється на фізіологічну, психічну, соціальну та професійну.

Фізіологічна адаптація – це сукупність фізіологічних реакцій, які є в основі пристосування організму до змін зовнішніх умов, і направлені на збереження відносної постійності його внутрішнього середовища – гомеостазу [8].

Український вчений О.М. Кокун вивчаючи психофізіологію адаптації та види адаптації, пише, що «процес адаптації визначає можливості людини стосовно виживання та діяльності в умовах підвищеної стресогенності зовнішнього середовища, що постійно змінюється» [4].

Психічна адаптація – це процес встановлення оптимальної відповідності особистості до навколишнього середовища в процесі діяльності [8].

Психічна адаптація в процесі праці залежить від психічних властивостей працівника, його психічного стану, психологічних реакцій на стреси, що виникають на роботі, кваліфікації та культури людини, особливостей професійної діяльності, конкретних умов праці тощо [8].

Соціальна адаптація – це пристосування працюючої людини до системи відносин у робочому колективі з його нормами, правилами, традиціями, ціннісними орієнтаціями. Під час соціальної адаптації працівник поступово отримує різнобічну інформацію про колектив, де він працює, про систему ділових та особистих взаємовідносин [8].

Професійна адаптація – це адаптація до трудової діяльності з усіма її складовими: адаптація до робочого місця, знарядь та засобів праці, об'єктів та предметів праці, особливостей технологічного процесу, часових параметрів роботи тощо [8].

Професійна адаптація виражається у розвитку стійкого позитивного ставлення працівника до своєї професії, певного рівня оволодіння ним специфічними навичками та уміннями, у формуванні необхідних для якісного виконання роботи властивостей. Професійна адаптація визначається необхідним мінімумом знань та навичок, яких працівник набув при одержанні спеціальності, ступенем відповідальності, практичності, діловитості тощо. Адаптація вважається завершеною тоді, коли працівник досягає кваліфікації, відповідної існуючим стандартам [8].

Отже, кожен із розглянутих видів адаптації впливає на працездатність та здоров'я працівника, формує у нього певний рівень чутливості та стійкості до психоемоційних перевантажень, внаслідок розвитку яких може істотно змінитися надійність професійної діяльності [8].

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ У СТУДЕНТІВ-МЕНЕДЖЕРІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ.

Оптимальний перебіг професійної адаптації залежить від фізичних можливостей працівника, його стресостійкості, стану здоров'я, режиму праці та відпочинку, а також від якості фахової підготовки у навчальному закладі.

Найбільшим фактором, який впливає на часовий перебіг і успішність проходження трудової адаптації є стрес і здатність управляти ним.

Наведемо авторське визначення поняття «стрес».

Стрес – це стан психічної напруги людини, що виникає в процесі діяльності в найбільш складних і важких умовах, проявляється у формі поганого настрою, пригніченості, страхів, нервування, невпевненості у власних силах, що призводить до зниження продуктивності праці.

Стрессова реакція є захисною дією організму молодого працівника і проявляється по-різному людей: активна – зростає ефективність діяльності, пасивна – знижується ефективність діяльності.

Подолання стресу розглядають також як особливу соціальну поведінку, що забезпечує продуктивність праці, збереження здоров'я та благополуччя людини. У такій ситуації важливу роль відіграють суб'єктні характеристики, які дають змогу людині долати стрес адекватними психологічними засобами, насамперед реалізуючи потенціал особистісних характеристик [20].

Отже, завдання викладачів полягає у тому, щоб використовувати такі педагогічні умови, методи і засоби які б сприяли формуванню здатності протидіяти стресовим станам та проходженню успішної професійної адаптації у студентів-менеджерів торгових організацій на базах практики.

Для досягнення поставленої мети по організації навчального процесу, який би сприяв професійній адаптації майбутніх менеджерів до умов роботи на торгових підприємствах, нами було вивчено закони і принципи дидактики, згідно з якими результативність трудової адаптації студентів

знаходиться у прямій залежності від різних чинників (на це вказує Л.В. Максимчук [6]):

- значущість для майбутніх фахівців змісту навчального матеріалу;
- використання методів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів;
- створення ситуацій посиленої міжсуб'єктної взаємодії, у якій основним та важливим чинником є професійне спрямування;
- створення навчальних ситуацій для практичного застосування студентами результатів теоретичної підготовки (як з фахових, так і з гуманітарних дисциплін);
- залучення студентів до вирішення значущих для них навчально-професійних завдань тощо.
- Відзначимо, що викладачам необхідно створити педагогічні умови, які б забезпечили формування у нього таких фахових якостей і вмінь:
- цілеспрямованість, управлінське мислення, вміння розробляти стратегічні та оперативні плани торгового підприємства;
- креативність та гнучкість у прийнятті рішень, комунікабельність;
- лідерство і здатність об'єднувати колектив для спільної роботи;
- вміння продавати і управляти конфліктами в торгівлі.

Як показує практика, найкраще для формування професійної адаптації підходять інтерактивні методи навчання майбутніх менеджерів торгових організацій. Розглянемо найбільш поширені інтерактивні методи навчання менеджерів.

Ділова гра (за визначенням Н.І. Фединець) – це метод пошуку рішень в умовній проблемній ситуації, який застосовують як засіб активного навчання учасників з метою вироблення у них навичок прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, а також як засіб тестування здібностей [23].

Кейс-метод передбачає розгляд учасниками конкретної бізнес-ситуації, яка мала або має місце в діяльності конкретної компанії [25].

Кейс-метод дозволяє активізувати теоретичні знання у студентів-менеджерів з фахових дисциплін, мотивує їх до навчання, дозволяє набути практичного досвіду з розв'язання професійних задач, формує вміння ведення ділових перемовин і здатність відстоювати свою думку.

Метод «мозкового штурму» (від англ. – «brainstorming») – застосовують для генерування творчих ідей, прийняття колективного рішення, для розв'язання виробничих, економічних і фінансових проблем.

Мета: вироблення спільними зусиллями кількох рішень конкретної проблеми, збирання якомога більшої кількості ідей щодо проблеми від усіх студентів протягом обмеженого періоду, актуалізація опорних знань чи мотивація навчальної діяльності [14].

Викладач не може реалізувати методи навчання без засобів навчання.

О.М. Степанов і М.М. Фіцула дають таке визначення: «засіб навчання – це допоміжний матеріальний засіб школи (вищого навчального закладу), що виконує специфічні дидактичні функції» [19].

При проведенні лекцій, інтерактивних вправ, практичних і семінарських занять із фахових дисциплін для студентів-менеджерів викладачі застосовують такі засоби навчання: зразки стандартів, сертифікатів якості, організаційних і розпорядчих документів; плакати (на яких зображені схеми організаційних структур управління торгових компаній, схеми та ілюстрації до лекцій), магнітну дошку, мультимедійний проектор (для показу слайдів, відеофільмів про відомі виробничі і торгові компанії), комп'ютер і оргтехніку, інше. Засоби навчання сприяють кращому розумінню матеріалу лекцій (рисунки, схеми, таблиці, графіки, діаграми) пояснюють взаємодію управлінських функцій, показують зв'язок процесів і явищ.

Засоби навчання допомагають викладачам більш якісно подати навчальний матеріал, наближують і адаптують його до сприйняття студентами-менеджерами, а це, у свою чергу, покращує запам'ятовування інформації і процес професійної підготовки.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дає підстави запропонувати вищим закладам освіти, які здійснюють підготовку менеджерів для торгових організацій, наступні рекомендації:

- вважати формування професійної адаптації майбутніх менеджерів частиною цілісного педагогічного процесу у ВНЗ, що потребує розроблення відповідного навчально-методичного забезпечення та організації його педагогічного супроводу;

- для підвищення якості підготовки майбутніх менеджерів запровадити в навчально-виховний процес інтерактивні методи навчання (ділові ігри, кейси, мозковий штурм) при викладанні фахових дисциплін;

- особливу увагу приділяти проходженню навчальної і виробничої практик, впровадити розроблені методичні рекомендації щодо подолання стресів та формуванню адаптації до умов роботи в торгових організаціях.

– розробити і впровадити систему психолого-педагогічного контролю за розвитком професійної адаптації студентів-менеджерів.

Отже, викладачам рекомендується впровадити визначені вище педагогічні умови, методи та засоби навчання, які сприятимуть формуванню професійної адаптації студентів-менеджерів торгових організацій.

ВИСНОВКИ.

Вирішення проблеми професійної адаптації студентів-менеджерів торгових організацій під час навчання у закладі вищої освіти дасть змогу полегшити процес їхнього пристосування до умов роботи в торгових організаціях.

Надано авторське визначення професійної адаптації менеджера торгової організації як системи управлінських, організаційних і педагогічних заходів, що забезпечує швидке та ефективне оволодіння майбутнім менеджером усіма аспектами трудової діяльності й досягнення професіоналізму в організації роботи торгового підприємства.

У наслідок наукового пошуку було виділено й обґрунтовано педагогічні умови, методи та засоби навчання, які сприятимуть формуванню професійної адаптації майбутніх менеджерів торгових організацій.

На основі аналізу отриманих результатів дослідження розроблено навчально-методичний супровід для викладачів закладів вищої освіти щодо формування професійної адаптації майбутніх менеджерів під час проходження навчальної й виробничої практик у торгових організаціях.

Навчально-методичний рекомендації для викладачів ВНЗ «Організація проведення навчальної та виробничої практики в торгових організаціях» містить: вказівки для викладачів і студентів щодо адаптації до умов роботи в торгових організаціях, педагогічні умови та експериментальну модель професійної адаптації, зразок оформлення плану й звіту з практики, психологічні тести, рекомендовану літературу.

Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів у процесі фахової підготовки майбутніх менеджерів торгових організацій під час вивчення професійно орієнтованих дисциплін та проведення навчальної, виробничої практик. Зазначені матеріали можуть бути застосовані в подальших дослідженнях проблем професійної адаптації студентів напрямку підготовки «Менеджмент».

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку можуть бути вивчення психофізіологічних аспектів перебігу професійної адаптації у майбутніх менеджерів торгових організацій, подолання стресових станів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Аксьонова, О. В. (1998). *Методика викладання економіки*. Київ: Київський національний економічний університет, 1998. 278 с.
- [2] Глик, Д. И. (2007). *Подбор торгового персонала*. Москва: Альфа-Пресс.
- [3] Ильин, Е. П. (2008). *Дифференциальная психология профессиональной деятельности*. Санкт-Петербург: Питер.
- [4] Кокун, О. М. (2006). *Психологія*. Київ: Центр навчальної літератури.
- [5] Крушельницька, О. В. & Мельничук, О. В. (2006). *Управління персоналом* (2-ге вид., перероб. та доп.). Київ: Кондор.
- [6] Максимчук, Л. В. (2012). Педагогічні умови застосування інтерактивних технологій у підготовці майбутніх економістів-міжнародників. *Вісник Національної академії прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького*, (Вип. 1). Вилучено з http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2012_1/zmist.html.
- [7] Симоненко, В. Д. (ред.). (2006). *Общая и профессиональная педагогика*. Москва: Вентана-Граф.
- [8] *Основи охорони праці*. Вилучено з <https://library.if.ua/book/9/921.html>.
- [9] Панченко, Л. Л. (2006). *Адаптация к профессиональной деятельности*. Владивосток : Мор. гос. ун-т.
- [10] Пидкасистый П. И. (2006). *Педагогика*. Москва: Педагогическое общество России. (Образование XXI века).
- [11] Мороз, О. Г. (ред.). (2003). *Педагогіка і психологія вищої школи: навчальний посібник для молодих викладачів, аспірантів і майбутніх магістрів*. Київ: НПУ.
- [12] Пивень, Е. (2010). Адаптация торгового персонала через систему наставничества. *Менеджер по персоналу*, (5), 50–58.
- [13] Підласий, І. П. (2006). *Практична педагогіка або три технології: інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти*. Київ: Слово, МОН України.
- [14] Пометун, О. І. (2007). *Енциклопедія інтерактивного навчання*. Київ : СПД Кулічев.
- [15] Роздольская, И. В., Гребеник, Л. Г. & Беседина, Ю. А. (2010). *Менеджмент в торговле и общественном питании* (Ч. 1). Белгород: БУПК.
- [16] Рулева, Ю. С. & Колчина, Е. М. (2010). Построение адаптационной модели персонала на предприятии розничной торговли (на примере работы гипермаркета). *Менеджмент в России и за рубежом*, (3), 115–123.
- [17] Сластенин, В. А., Исаев, И. Ф. & Шиянов, Е. Н. (2008). *Педагогика* (8-е изд., стер.). Москва: АКАДЕМИА.
- [18] Сорокина, М. В. (2004). *Менеджмент в торговле*. Санкт-Петербург: Изд. дом "Бизнес-пресса".

- [19] Степанов, О. М. & Фіцула, М. М. (2005). *Основи психології і педагогіки*. Київ: Академвидав.
- [20] Журавлев, А. А. & Сергиенко, Е. А. (ред.). (2011). *Стресс, выгорание, совладание в современном контексте*. Москва: Институт психологии РАН.
- [21] Стюарт, Г. (1996). *Успешный менеджмент торговли. Как сделать Вашу команду самой лучшей: производственно-практическое издание* (Мороз Л. А., пер. с англ). Минск: Амаффея.
- [22] Ковальчук, Г. О. (ред.). (2006). *Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін*. Київ: КНЕУ.
- [23] Фединець, Н. І. (2013). Ділові ігри – активний метод навчання у підготовці фахівців з менеджменту. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*, (23). 365–370.
- [24] Чернілевський, Д. В. (2006). *Педагогіка та психологія вищої школи*. Вінниця: Міленіум.
- [25] Чугай, О. Ю. (2008). Використання активних методів навчання в підготовці менеджерів. *Вісник Дніпропетровського аграрного університету*, (1), 100–103.
- [26] Шейко, Е. П. (2009). Професійна підготовка менеджерів як фактор формування здатності до спільної управлінської діяльності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології : збірник наукових праць*. Луганськ, 1(21), 245–251. Вилучено з http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tipp/2009_1/shejko.
- [27] Ярных, В. И. (2005). Проблемные вопросы подбора и адаптации персонала на предприятиях розничной торговли. *Управление магазином*. Вилучено з <http://hr-portal.ru/article/problemnye-voprosy-podbor-a-i-adaptacii-personala-na-predpriyatiyah-roznichnoy-torgovli>.
- [28] Bobrytska, V. I. (2013). Value measuring of psychophysical adaptation of a teacher-beginner. *The Strategies of Modern Science Development: International scientific-practical conference (29-30 March 2013)*. USA: Science Book Publishing House, Yelm, WA.

REFERENCES:

- [1] Aksonova, O. V. (1998). *Metodyka vykladannia ekonomiky [Methods of teaching economics: a textbook]*. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet. [in Ukrainian].
- [2] Hlyk, D. Y. (2007). *Podbor torhovoho personala [Selection of sales staff]*. Moskva: Alfa-Press. [in Russian].
- [3] Ylyn, E. P. (2008). *Dyfferentsyalnaia psykholohiya professionalnoi deiatelnosti [Differential psychology of professional activity]*. Sankt-Peterburh: Pyter. [in Russian].
- [4] Kokun, O. M. (2006). *Psykhofiziolohiia [Psychophysiology]*. Kyiv: Tsentr navch. I-ry. [in Ukrainian].
- [5] Krushelnytska, O. V., & Melnychuk, O. V. (2006). *Upravlinnia personalom (2-he vyd., pererob. ta dop) [Personnel management (2nd ed)]*. Kyiv: Kondor. [in Ukrainian].

- [6] Maksymchuk, L. V. (2012). Pedahohichni umovy zastosuvannia interaktyvnykh tekhnolohii u pidhotovtsi maibutnikh ekonomistiv-mizhnarodnykiv. [Pedagogical conditions for the use of interactive technologies in the preparation of future international economists] *Bulletin of the National Academy of Border Guard Service of Ukraine B. Khmelnitsky*, (1). Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2012_1/zmist.html.
- [7] Symonenko V. D. (Ed.) (2006). *Obshchaia y professyonalnaia pedahohyka : uchebnoe posobyie dlia pedahohycheskykh vuzov [General and professional pedagogy: a manual for pedagogical universities]*. Moskva: Ventana-Hraf. [in Russian].
- [8] *Osnovy okhorony pratsi. Elektronnyi pidruchnyk [Occupational Safety Basics Electronic book]*. Retrieved from <https://library.if.ua/book/9/921.html>.
- [9] Panchenko, L. L. (2006). *Adaptatsiia k professyonalnoi deiatelnosti : uchebnoe posobyie [Adaptation to professional activity: a textbook]*. Vladivostok: Mor. hos. un-t. 35 s. [in Russian].
- [10] Pydkasystoho, P. Y. (Ed.) (2006). *Pedahohyka [Pedagogy]*. Moskva: Pedahohycheskoe obshchestvo Rossyi, (Obrazovanye KhKhI veka). [in Russian].
- [11] Moroz, O. H. (Ed.). (2003). *Pedahohika i psykhologhiia vishchoi shkoly: navchalnyi posibnyk dlia molodykh vykladachiv, aspirantiv i maibutnikh mahistriv [Higher Education Pedagogy and Psychology: A Textbook for Young Teachers, Graduate Students, and Future Masters]*. Kyiv: NPU. [in Ukrainian].
- [12] Pyven, E. (2010). Adaptatsiia torhovoho personala cherez systemu nastavnychestva. [Adaptation of sales staff through a mentoring system]. *Menedzher po personalu*, (5), 50–58. [in Russian].
- [13] Pidlasyi, I. P. (2006). *Praktychna pedahohika abo try tekhnolohii: interaktyvnyi pidruchnyk dlia pedahohiv rynkovoï systemy osvity [Practical pedagogy or three technologies: an online textbook for educators of the market-based education system]*. Kyiv: Slovo, MON Ukrainy. [in Ukrainian].
- [14] Pometun, O. I. (2007). *Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia [Interactive learning encyclopedia]*. Kyiv: SPD Kulichev. [in Ukrainian].
- [15] Rozdolskaia, Y. V., Hrebenyk, L. H. & Besedyna, Yu. A. (2010). *Menedzhment v torhovli y obshchestvennom pytany [Management in Trade and Catering]*. Belhorod: BUPK. [in Russian].
- [16] Ruleva, Yu. S., & Kolchyna, E. M. (2010). Postroyeniye adaptatsyonnoi modeli personala na predpriyatiy roznynchoi torhovly (na prymere raboty hypermarketa) [Building an adaptation model of personnel at a retail enterprise (using the example of a hypermarket)]. *Management in Russia and abroad*, (3), 115–123. [in Russian].
- [17] Slasteryn, V. A., Ysaev, Y. F. & Shyanov, E. N. (2008). *Pedahohyka (8-e yzd., ster.) [Pedagogy (8th ed.)]*. Moskva: ACADEMIA. [in Russian].
- [18] Sorokyna, M. V. (2004). *Menedzhment v torhovli [Management in trade]*. Sakt-Pyterburh: Yzd. dom "Byznes-pressa". [in Russian].

- [19] Stepanov, O. M., & Fitsula, M. M. (2005). *Osnovy psykholohii i pedahohiky* (2-e vyd., vypravl., dopovn.). [Fundamentals of psychology and pedagogy (2nd ed.). Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian].
- [20] Zhuravleva, A. L. & Serhyenko, E. A. (Eds.). (2011). *Stress, vyhoranye, sovladanye v sovremennom kontekste* [Stress, burnout, coping in a modern context]. Moskva: Ynstytut psykholohyy RAN. [in Russian].
- [21] Stiuart, H. (1996). *Uspeshnyi menedzhment torhovly. Kak sdelat Vashu komandu samoi luchshei* [Successful trade management. How to make your team the best]. Mynsk: Amalfeia. [in Belarusian].
- [22] Kovalchuk, H. O. (Ed.). (2006). *Treninhovi tekhnolohii navchannia z ekonomichnykh* [Training technologies of training in economic disciplines]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
- [23] Fedynets, N. I. (2013). Dilovi hry – aktyvnyi metod navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv z menedzhmentu. [Business games – an active method of training in the preparation of management professionals. *Scientific Bulletin of the National Forestry University of Ukraine*, (23), 365–370. [in Ukrainian].
- [24] Chernilevskiy, D. V. (2006). *Pedahohika ta psykholohiia vyshchoi shkoly* [Higher Education Pedagogy and Psychology]. Vinnytsia: Milenium. [in Ukrainian].
- [25] Chuhai, O. Yu. (2008). Vykorystannia aktyvnykh metodiv navchannia v pidhotovtsi menedzheriv [Use of active training methods in training of managers]. *Bulletin of Dnipropetrovsk Agrarian University*, (1), 100–103. [in Ukrainian].
- [26] Sheiko, E. P. (2009). Profesiina pidhotovka menedzheriv yak faktor formuvannia zdatnosti do spilnoi upravlinskoï diialnosti. prats [Professional training of managers as a factor of formation of ability to joint management activity]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats*, (1(21), 245–251. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/tipp/2009_1/shejko.pdf.
- [27] Yarnykh, V. I. (2005). Problemnye voprosy podbora y adaptatsyy personala na predpriyatiakh roznychnoi torhovky [Problematic issues of personnel selection and adaptation at retail enterprises]. *Upravlenye mahazynom*. Retrieved from <http://hr-portal.ru/article/problemnye-voprosy-podbora-i-adaptacii-personala-na-predpriyatiyah-roznichnoy-torgovli>.
- [28] Bobrytska, V. I. (2013). Value measuring of psychophysical adaptation of a teacher-beginner. *The Strategies of Modern Science Development: International scientific-practical conference* (29-30 March). USA: Science Book Publishing House, Yelm, WA.

